

MÉDEIA ÚTJAI L. ULICKAJA: MÉDEA ÉS GYERMEKEI

DARAB ÁGNES

Médeia,¹ a kolkhiszi király lánya a görög mitológiának kétarcú szereplője. A Napnak, Héliosznak az unokájaként és Kirkének, az Odüsszeiából jól ismert varázslónőnek az unokahúgaként egyaránt kötődik az égi és a föld alatti világhoz, a fény és a sötétség, élet és halál szférájához. Ez a kettősség mindvégig jelen van történetének mindenkori feldolgoásaiban, természetesen nem azonos hangsúllyal. Médeia alakjának lényegét már az irodalom előtti, mitikus megformálásában is a varázstudománya jelentette. A mítosz ezt fejezi ki a rá jellemző allegorikus nyelven azzal a genealogikus kapcsolattal is, amely nemcsak Kirkéhez fűzi, hanem Hekatéhez, az alvilági istennőhöz, akit a mítosz egyik variánsa Médeia anyjaként szerepeltet.

Éppen ez a tudása és képessége, a különleges erejű növények ismerete és belőlük hol oltalmazó, hol pusztító főzetek készítése az, ami alkalmassá tette arra, hogy Iaszónnak, az aranygyapjú megszerzéséért indult argonauták vezérének segítőtársa legyen. Médeia alakja elválaszthatatlanul összefonódott az argonauták útjával, amelyben részvétele a görög irodalom kezdete, Hésziodosz óta ismert,² legteljesebb költői megfogalmazását pedig a hellénisztikus költő, Apollóniosz Rhodiosz *Argonautica* című eposzában kapta meg.

Az a varázstudomány, amellyel Médeia Kolkhiszban megóvta Iaszónt a próbatételek során rá váró biztos haláltól, és amellyel lehetővé tette, hogy a hősöz megszerezze az aranygyapjút, ezután csak pusztítást hozott mindenkire. Ettől kezdve kerül előtérbe Médeia hekatéi arca, amely gyilkosság formájában is megmutatkozik. Öccsének feldarabolt testrészeit hajójukról a tengerbe dobja, hogy üldözőiket, köztük apját, megállásra kényszerítse. Kolkhisz elhagyása azonban nemcsak a megmenekülés volt, hanem a Médeia életét ezután mindvégig jellemző folyamatos menekülés kezdete is.

Varázslatainak célja ezután mindig valakinek az elpusztítása, aminek következménye a tengeren való továbbmenekülés. Kolkhiszból Iolkoszba, onnan Korinthoszba mennek, ahonnan Médeia már egyedül menekül tovább Athénba. A hellén világban barbár származása és félelmetes varázstudománya miatt egyaránt kívülálló Médeia útja innen vissza, Kolkhiszba vezet, majd egy mítoszvariáns szerint³ a Boldogok szigetein ér véget Akhilleusz oldalán.

A mítosznak mint hőroztörténetnek a főszereplője természetesen Iaszón

¹ SEELIGER 1993, 2489–2515; DRÄGER 1999, 1091–1093.

² HÉSZIODOSZ 1976, 992–1002.

³ APOLLODÓROSZ 1977, 140.

volt, Médeia csupán segítőként kapott szerepet. A Médeia alakjában rejlő művészi lehetőséget először az a költő látta meg, akit az európai irodalom történetében először foglalkoztatott nem a szélsőséges szenvedély, nem az irracionalitás maga, hanem az út, amely az embert az irracionalitásba átcsapó tudati - érzelmi állapotba vezeti. Euripidész⁴ volt az, aki Médeia életútjának Korinthosban végbement, többféle változatban is fennmaradt eseményeit azzal formálta koherens egésszé, hogy a mitikus szüzsébe beiktatta Iaszón hűtlenségét,⁵ ennek következményeként az elhagyott feleség bosszúvágyát, amit az új ara, a királyi após és – gyilkosságsorozatának betetőzéseként – gyermekeinek megölésével teljesít be.⁶ Ezzel megteremtette a szerelmében és feleségi méltóságában megsértett asszony irodalmi archetípusát, akinek ráadásul a legnagyobb hálátlanságot kell elviselnie, ami egy férfi megmentőjének osztályrészül juthat.

Euripidész drámájával⁷ kezdetét veszi Médeiának napjainkig tartó világ-irodalmi útja. Az a páratlan gazdagság, amely a téma recepció-történetét jellemzi, a médeiaságban rejlő mindig aktuális, vagy aktualizálható léthelyzetekkel magyarázható. Médeia egy személyben félelmetes és csodált varázslónő, befogadott és idegen, önfeláldozó és bosszúéhes asszony, anya és gyermekeinek gyilkosa. Történetének az ókortól napjainkig terjedő újramondásai⁸ drámában, eposzban, elégiában, regényben, valamint a képzőművészetekben, zenében és filmen ezeket a lehetőségeket járják körül más-más hangsúllyal. Egy dolog azonban valamennyi Médeiát összeköti: mind a társadalmon kívül állnak és különleges erők fölött rendelkeznek. Ennek legmarkánsabb újkori megfogalmazása Hans Henny Jahn 1926-ban bemutatott drámája, amely a fekete-afrikai Médeia történetében a rasszista diszkrimináció kérdését helyezi előtérbe.⁹ Továbbá a mindenkori Médeiák varázstudományukkal olyan tetteket hajtanak végre, amelyek egyszerre váltanak ki félelmet és csodálatot.

⁴ KNOX 1989, 77.

⁵ Iaszón eredetileg azért taszította el magától Médeiát, mert rajtakapta, amint – pontosan nem tudni milyen praktikával – megkísérelte halhatatlanná tenni a fiaikat.

⁶ BURNETT 1973, 10–11; SEELIGER 1993, 2494; DRÄGER 1999, 1092.

⁷ EURIPIDÉSZ 1984, 115–163. Euripidész *Médeiá*-jának narratívája és kérdésfeltevései mind a mai napig meghatározzák a témának nemcsak az irodalmi, hanem más művészeti, így a filmes adaptációit is, miként legutóbb Lars von Trier 1988-ban készített Médea – filmjét: JOSEPH–JOHNSON 2008, 113–132.

⁸ A Médeia – téma irodalmi, képzőművészeti és zenei feldolgozásait tekinti át az antikvitástól napjainkig felsorolásszerűen MOORMANN – UITTERHOEVE 1995, 438–441. Ennél jóval teljesebb és elemző áttekintését adja a téma recepció-történetének CORBINEAU–HOFFMANN 2008, 418–428. Az irodalmi újra- és átírásokra, valamint azok elemzésével a téma recepció-története főbb irányainak bemutatására fókuszál TSCHIEDEL 2004, 100–119.

⁹ A magyarországi előadásról és a dráma elemzéséről ld. KARSAI 2003, 67–70.

A mágia helyébe aztán az önmegvalósítás akarása lép, mint Jean Anouilh¹⁰ és Heiner Müller¹¹ drámájában, más szóval a varázslónő helyébe az asszony, akinek a házasságban töltött évek identitásának tökéletes feladását jelentették, a válás pedig a felszabadulást, amelyben újra önmagára talál.¹²

A Médeia – történet legújabb parafrázisa, Ljudmila Ulickaja *Médeia és gyermekei* című regénye¹³ nem ezen az úton megy tovább Főszereplője, Médeia Mendesz szinte mindenben ellentéte antik és újkori előképeinek. Életét a Krím - félsziget egyik falujában éli le, amit hosszabb időre csak egyszer hagyott el. Kötődése ehhez a vidékhez elszakíthatatlan, „*a helybéliek számára Médeia Mendesz már rég a táj részévé vált.*”¹⁴ Életét a rend és a racionalitás vezérli, „*sohasem bírta megérteni ... a szeszély vagy a szenvedély parancsait*”.¹⁵ Kései házassága¹⁶ sem szerelemre épült, hanem az egymásra támaszkodás biztonságának józan belátására, és mindvégig boldog volt. A kolkhiszi Médeia varázstudománya a környék gyógyhatású növényeinek ismeretévé és alkalmazásává szelídül, az antik varázslónőből a szanatóriumban dolgozó nővér lesz.

Ulickaja Médeia Mendesz eltávolítását az antik Médeiától azzal viszi a végletekig, hogy életének meghatározó adottságaként terméketlenségét szerepelteti. Ezzel kiiktatja a mítoszba Euripidész által beépített és azóta elválaszthatatlan részének tekintett gyermekgyilkosságot. Ez a szörnyű büntett a történetnek az a pontja, amely a leginkább megnehezítette azt, hogy Médeia sorsában a mindenkori néző-olvasó önmaga helyzetére és lehetőségére ismerjen. Megoldásként általában két mód kínálkozott. A gyilkosság megideologizálása, miként már Euripidész is tette, akinek Médeiája inkább saját maga öli meg a fiait, mintsem megvárja, hogy a feldühödött korinthusziak tegyék meg,¹⁷ avagy Müller, akinél a gyermekek megölése az élet folytathatatlansága felismerésének egyenes következménye. A másik megoldás a tett teljes elhallgatása, miként már Ovidius műveiben, a Hösnők levele-

¹⁰ ANOUILH 1977, 177–209.

¹¹ CAMPBELL 2008, 84–103. Heiner Müller trilógiájának (Lezüllött part, Médeia-anyag, Táj argonautákkal) magyarországi bemutatója 2007. szeptember 28-án volt a Bárka Színházban, erről ld. JUHÁSZ 2007.

¹² TSCHIEDEL 2004, 118–119.

¹³ ULICKAJA 2003.

¹⁴ ULICKAJA 2003, 6.

¹⁵ ULICKAJA 2003, 177.

¹⁶ ULICKAJA 2003, 56: „A kiszáradó Médeia, aki észrevétlenül vesztegette el érett lányságát arra, hogy gondoskodott öccseiről, [...] valamint hűgáról, Alexandráról, [...] a szanatóriumban találkozott először a mindig vidám fogtechnikussal,”

¹⁷ EURIPIDÉSZ 1984, 1238–1241: „ha késem, másik, ellenségesebb / kéz sújt le drága két fiamra gyilkosan. / Mindenképp meg kell halniok, s ha sorsuk ez, / inkább ölöm meg őket én, ki szültem is.”

iben¹⁸ és az Átváltozásokban,¹⁹ és majd Chaucer átíratában.²⁰ A modern korban, amikor a történet újramondásaiban a függetlenségéért harcoló asszony nagyobb szerephez jut, mint a gyermekgyilkosság, a történet átírása odáig is eljut, mint Christa Wolf regényében,²¹ hogy a gyermekeket nem Medea, hanem a korinthusziak ölik meg, de a gyilkosságot az ő nyakába varrják. Ulickaja nem mentegeti és nem felmenti Médeáját, hanem – a motívum kezelésének irodalomtörténeti útján mintegy az utolsó lépést megtéve – a gyilkosságnak még a lehetőségétől is megfosztja.

Varázslónő helyett füvesasszony, a szélsőséges szenvedélyek helyett józan megfontoltság, gyilkos praktikák helyett bölcs mindentudás,²² anyaság helyett gyermektelenség. Ulickaja éppen azoktól a tulajdonságoktól fosztja meg Médeát, amelyek mindenkor azzá tették. A figura eltávolítása antik előképétől szöveges megfogalmazást is kap, amikor Médea a bátyjánál találkozik egy görög politikai emigránssal, Marijával, aki „*Médea életében az első valódi korinthuszi nő, akit látott.*”²³ Marijának sem ezelőtt, sem ezután nincs semmiféle szerepe a regényben. Belép a házba, de a továbbiakban annyit sem tudunk meg róla, hogy asztalhoz üle a többiekkel. Alakjának felvillantása csupán Médea irodalmi kontextusában értelmezhető: Médea még sohasem látott korinthuszi nőt, mert sohasem járt Korinthuszban, a kolkhiszi Médeia tragédiájának helyszínén, mert ő nem a kolkhiszi Médeia.

A távolítás mellett azonban ott van a közelítés technikája is, annak is többféle módja. Az antikvításba visszavezető hasonlatok és metaforák nem korlátozódnak Médea alakjára, hanem átszövik a regény teljes szövegét. A cirkusz csillogai „*az Olümposz tetején éltek*”,²⁴ Nyika „*egész álló héten Pénélopé módjára várta*”²⁵ újabb szerelmét, „*Médea legalábbis Odüsszeusznak érezhette magát*”,²⁶ amikor élete leghosszabb útjára indult. A folyamatos allúziók az antik kultúrára kétségtelenül hozzájárulnak a görögös *couleur locale* megteremtéséhez, amely a

¹⁸ OVIDIUS 1985, 65–71.

¹⁹ OVIDIUS 1975, VII. 1–351 (181–193)

²⁰ CHAUCER 1926. Chaucer teljesen mellőzi Médeia varázstudományát és a gyermekgyilkosságot, helyette – Ovidiusszal összhangban – egy cserbenhagyott és sajnálatra méltó asszonyt állít elé.

²¹ WOLF 1996. Wolf szövegének erős intertextuális kapcsolatáról az euripidészi szöveggel és az abból mint praetextből megformált új regényszövegről ld: MITRACHE 2002, 207–214.

²² ULICKAJA 2003, 172: „Médea elől különben semmit sem volt érdemes titkolni: a fiatalok meg voltak róla győződve, hogy úgylis tud mindenkiről mindent.”

²³ ULICKAJA 2003, 215.

²⁴ ULICKAJA 2003, 103.

²⁵ ULICKAJA 2003, 267.

²⁶ ULICKAJA 2003, 193.

regénybeli földrajzi nevek esetében is tetten érhető.²⁷ A görög nevek poétikája azonban talán túl is mutat ezen. Visszavezet a Szinopli nemzetség kulturális gyökeire, és ezzel megteremti azt a kontinuitást, amelyet a narrátor a genealógiával is megtámogat: „*Alexandra ... Médeia nevelésének köszönhetően választékosan beszélt, a pontoszi tengerészek révén pedig minden valószínűség szerint királyi vér is került belé, távoli rokonságban lehetett azokkal a királynőkkel, akik ... selymet fontak, chitónokat szőttek és sajtot készítettek férjüknek, Ithaka és Mükéné urainak.*”²⁸ Bár Odüsszeusz, Pénélopé, Ithaka és Mükéné a trójai mondakörbe vezet vissza, nem az Argó mítoszához, mégis beemelik az antik görög kultúrának azt a héroszi korát és mondavilágát, amelynek másik kiemelkedő eseménye az argonauták útja volt. Ez pedig életre hívja azt a befogadói magatartást, amely a szöveget ebben a kontextusban, vagy ebben a kontextusban is értelmezni kényszerül.

Ezt a kontextust szűkítve, Iaszón és Médeia történetéhez visz közelebb Ulickaja azzal a megoldással, hogy Médeát visszahelyezi mitikus előképének szülőföldjére. Nem pontosan a Fekete-tenger keleti partvidékén elhelyezkedő Kolkhiszba, hanem annak a közelébe, a Krím-félsziget déli csücskébe. Ugyanakkor a mítosz barbár asszonyát hellénizálja: „*Médeia Mendesz, született Szinopli, ... az utolsó tősgyökeres görög volt a családjában, amely még az ősidőkben telepedett le a Hellással rokon tauriszi partokon. Ugyancsak utolsó tagjaként a családnak még úgy – ahogy megőrizte a görög nyelvet, amely ugyanúgy ezredévnyi távolságra elmaradt az újjörögtől, mint ahogy az ógörög is elmaradt ettől a középkori, csupán a tauriszi kolóniákban fellelhető pontoszi nyelvjárástól.*”²⁹ Médeia másságából mégsem a téma recepció-történetében a 19. század óta mindig hangsúlyos idegenség problematikája³⁰ következik, aminek egyébként sem lenne realitása ezen az etnikailag sokszínű vidéken. Éppen ellenkezőleg, az ősi nyelvnek és bizonyos külsőségeknek, mint például a fejkendő tradicionális viseletének a megőrzése képezi Médeia identitásának alapkövét.

Ulickaja tehát megidézi a történet legtagabb összefüggését, az antik mitológiát, de nem az Argó mítoszával, hanem egy másik mondakörrel. A helyszínnel megidézi az antik Médeia történetét, ugyanakkor a barbár nőtől hellén nőt formál, akinek ereiben királyi vér csörgedezik, ami ismét a kolkhiszi királynóra utal vissza. Az antikvitásnak ez a folyamatos megidézése nem az azonosság és ellentét egyszerű kontrasztjában,³¹ hanem a két Médeia egymáshoz közelítésének és egymástól távolításának örökös mozgásában történik, ami Ulickaja narrációs techniká-

²⁷ SZIGETHI 2005, 160.

²⁸ ULICKAJA 2003, 137.

²⁹ ULICKAJA 2003, 5.

³⁰ TSCHIEDEL 2004, 114–117; CORBINEAU – HOFFMANN 2008, 423–427.

³¹ Avagy V. Gilbert Edit szóhasználatával élve „ellentétes párhuzamok”-kal: V. GILBERT 2004.

jának legsajátosabb vonása. A kolkhiszi és a krími Médeának így felépített egymáshoz viszonyulása kap metaforikus megfogalmazást a tengerben álló sziklák regénybeli névmagyarázatában: „Az öblök és a tengerben álló sziklák több elnevezést éltek már meg, de az utóbbi évtizedekben egyre gyakrabban hívták őket Médea helyének. Eleinte Médea fiatal rokonsága keresztelte el így őket, tőlük aztán átvették a háború utáni betelepülők, majd később mások is, akik ha hallottak is Médeáról, akkor csak a másikról, a mitikusról.”³²

A tengerben álló szikla képe, amely még egyszer tér vissza a szövegben,³³ nemcsak Médea nagycsaládban betöltött szerepének a metaforája,³⁴ nemcsak lényegére, az élet törvényszerűségének felismeréséből fakadó rendíthetetlen nyugalomára³⁵ világít rá, hanem átvezet a két Médea-alak egymáshoz közelítésének legpoétikusabb módjához, az euripidészi szövegre történő finom utaláshoz. A drámabeli Médeia vészjósító szenttelenségének metaforája a szikla akkor, amikor Iaszón esküvői készülődésének híre eljut hozzá,³⁶ és érzéketlenségének akkor, amikor megöli a gyermekeit.³⁷

A dráma és a regény között még szorosabb kapcsolatot teremt a tenger és a hajózás képének jelenléte mindkét szövegben. A drámában a hajó, konkrétan az Argó és a hajózás képzetköre szignifikánsan van szétosztva a szöveg egészében. Euripidész tudatosan alkalmazott szemantikai eszköze, amely Médeia karakterének és helyzetének szélesebb összefüggésbe helyezését és ezáltal mélyebb megértését teszi lehetővé.³⁸

Ulickaja regényében a tenger közelsége a Falu földrajzi adottsága, a hajózás pedig a Szinopli család felmenőinek a foglalkozása. A kolkhiszi Médeia életét alapjaiban határozta meg a tenger. Balvégzete valójában nem Korinthosban vette kezdetét, hanem akkor, amikor fellépett az Argóra és elhajózott Kolkhiszból Iaszóonnal együtt.³⁹ Ettől fogva a hajózás, a tovább menekülés a tengeren, a mobilitás életének állandó része, a szárazföldön tartózkodás, a statikus léthelyzet csak átmeneti.

A krími Médea életét mindennek éppen az ellentéte jellemzi. Bár a szöveg többször is utal Médea kötődésére a tengerhez,⁴⁰ életének meghatározó jegye

³² ULICKAJA 2003, 77.

³³ ULICKAJA 2003, 219: „Úgy áll ott, mint egy szikla a tenger közepén.”

³⁴ BALKÓ 2001, 1509; SIMON 2004; GORETTY 2005, 273.

³⁵ REGÉCZI 2007, 221–222.

³⁶ EURIPIDÉSZ 1984, 28–29: „mint szikla vagy tengermoraj, / baráti szóra, intelemre úgy figyel.”

³⁷ EURIPIDÉSZ 1984, 1279–1281: „Szerencsétlen, vasból vagy, kőszikla vagy, / hogy önkezdeddel / megölsz, akiket előbb szültél, saját véredet?”

³⁸ BLAIKLOCK 1955, 233–237.

³⁹ EURIPIDÉSZ 1984, 432–433, 1261–1264.

⁴⁰ ULICKAJA 2003, 70: „Médea a tengerparton született, ismerte az itteni tengert.”; 84: „ifjú

az állandóság, a statikusság: férjhezmenetele óta egy és ugyanazon a helyen éli az egész életét. Ugyanakkor Médeia körül ott kavargó a történelem és a nagycsalád élete, az emberi viszonyok rendszerének teljessége, amelyben egyedül ő a változatlan, az állandóság biztonságát adó nyugalma. Szikla a tenger közepén.

És mégis, Médeát életének minden tragédiája – miként a kolkhiszi Médeiát is – a tenger felől éri. Az apja hajószerencsétlenségben veszítette életét, ami után röviddel az anyja is meghalt. A tizenhat éves Médeia, „*a helyi leánygimnázium ragyogó csillaga*”⁴¹ ettől kezdve tíz árván maradt testvére felnevelésének szentelte az életét. Számára ez mégsem önfeláldozás volt, hanem „*önként vállalt kötelezettség, teljesítése egy mindenki által és mindenütt réges-rég eltörölt törvénynek.*”⁴²

Az esemény, ami valóban megrendíti és kimozdítja nyugalmaiból, a tengerparton talált gyűrű képében veszi kezdetét, amely valaha Médeia kedvenc hűgáé, Alexandráé volt. Bár Médeia nagyon jól ismerte hűgának a tárgyakat és az élet dolgait egyaránt könnyelműen kezelő természetét, a gyűrű váratlan előkerülése ösztönösen rossz előérzettel tölti el. Balsejtelve hamarosan beigazolódik, amikor véletlenül rátalál Alexandra levelére, amelyből megtudja, hogy hűga egyik gyermekének az apja az ő férje.

„*Sohasem tapasztalt lelki sötétség ereszkedett le rá.*”⁴³ Ez az a pillanat és ez az a mondat, amelyben a két Médeia sorsa összetalálkozik. Személyiségük és életük tökéletesen ellentétes volta ellenére ugyanabba a helyzetbe, az elárult aszszony örök sorslehetőségébe kerülnek. A lelki sötétség mindkettőjük közül ugyanazt váltja ki: először a döbbenet mozdulatlanságát,⁴⁴ majd a cselekvést. A cselekvés Euripidész Médeiája számára a bosszú.⁴⁵ Ahogy halad előre a bosszú gondolatának a megfogalmazásában, módjának kitalálásában, a menekülés lehetőségének megteremtésében és mindennek a megvalósításában, annak arányában lesz úrrá lelkén a sötétség, változik vissza azzá, ami valódi énjé: démoni varázslónővé.

Médeia Mendesz számára „*a mostani helyzet nem kívánt sem megoldást, sem cselekvést. ... csak egy régi történet visszhangja volt, Szamonya már nem élt, ...*

korában mindennél jobban szerette a tengert”; 193: „Mindemellett azért Médeia tenger-melléki ember is volt: családjának férfitagjai gyermekkoruktól járták a tengert.”

⁴¹ ULICKAJA 2003, 26.

⁴² ULICKAJA 2003, 187.

⁴³ ULICKAJA 2003, 192.

⁴⁴ EURIPIDÉSZ 1984, 24–28: „Csak fekszik étlen, fájdalomnak adva át / testét, ... / mióta tudja, férje mit tesz ellene;/ szemét föl nem veti, a földtől nem szakítja el / tekintetét:” ULICKAJA 2003, 192: „Késő estig ücsörgött ott, meg sem moccan.”

⁴⁵ A végeláthatatlan Euripidész-irodalomból csak néhány elemzésre utalok, amelyek a *Médeiá*-t elsősorban a bosszú drámájának tekintik: BURNETT 1973, 1–24; BOEDEKER 1992, 95–112; MCCLURE 1999, 373–394.

és ezt a helyzetet a halott férjjel már képtelenség volt tisztázni ...”⁴⁶ Egy valami – bár kimondatlanul – mégis cselekvésre ösztönzi: a vágy, hogy megszabaduljon a tőle oly idegen lelki sötétségtől, és ismét önmaga legyen. Ennek a poétikai megoldása az utazás, önmagunk megismerésének, megértésének vagy identitásunk visszanyerésének ősi toposza.⁴⁷ Médea leánykori barátnőjéhez vezető gyötrelmes taskenti útjában ennek a lelki folyamatnak a keserve nyer megfogalmazást, ennek a stációit járja végig a levél elolvasásától kezdve.

„A lelki sötétség, ami ránehezedett, ... egy percre sem hagyta el,”⁴⁸ sőt útja során egyre nyomasztóbbá vált.⁴⁹ Ez a lelki folyamat kap megfogalmazást a hosszasan leírt odavezető út fizikai megpróbáltatásaiban. Médea tizenkét órán át utazik egy teherhajón, majd éjszakai autóúttal jut tovább, amit négy napos vonatkozás követ a nyomasztóan zsúfolt vagonban, míg végre hajnalban megérkezik Taskentbe, ahol elgyalogol barátnője házáig. Életének testi-lelki mélypontjáról annak a felismerése emeli fel, hogy barátnőjéhez, Jelenához is hűtlen volt a férje, Médea öccse, és ebből a kapcsolatból is egy, a családba befogadott gyermek született. Önmaga helyzetének felismerése a másik ember sorsában Médeában újraéleszti az életét vezérlő saját törvényét: a párhuzamosságnak mint az élet törvényszerűségének a tiszteletben tartását, pravoszláv hite szerint fogalmazva az isteni elrendelés elfogadását.⁵⁰ Ezért válik tökéletesen szükségtelenné a titok kimondása, amire sohasem kerül sor.

„A levél [...] nem háborgatta többé.”⁵¹ A megkönnyebbülés és az önmagára találás felszabadult állapotának adekvát kifejeződése a haza vezető út néhány soros, tényszerű rögzítése, az út rövidsége és a módja: Médea repülőgépen tér haza.

Mindaz, amivel Ulickaja az antik és a 20. századi Médea történetét egyre közelítette egymáshoz, az utazás toposzában és intertextuális motívumában találkozik össze. A kolkhiszi Médeia gyötrelmeinek kezdete a Hellászba vezető hajóút, a vége pedig az elrepülés a nagyapja, Héliosz küldte sárkányfogaton. Ennek a pandanja a krími Médea hajóútja Taskentbe és a repülőút haza. Médea váratlan elhatározása, hogy az út elejét hajón teszi meg, majd érthetetlenül makacs, később maga által is megbánt ragaszkodása ehhez még akkor is, amikor kiderül, hogy csak teherhajón utazhat, végül a nyomaték, amivel a narrátor kiemeli, hogy Médea még sohasem utazott sem hajón, sem repülőn,⁵² csakis abban a diskurzusban értelmezhető, amit Ulickaja a két Médea – történet között felépített. Miként a már idézett

⁴⁶ ULICKAJA 2003, 203.

⁴⁷ A sokféle jelentéssel telítődő út – metaforáról a 20. századi orosz prózában ld. REGÉCZI 2005/2006, 242–248.

⁴⁸ ULICKAJA 2003, 197.

⁴⁹ ULICKAJA 2003, 204: „lelkének sötét terhét még az is növelte,”

⁵⁰ HAJNAL 2005, 90; REGÉCZI 2007, 221–222.

⁵¹ ULICKAJA 2003, 220.

⁵² ULICKAJA 2003, 194, 220.

mondat is: a mostani helyzet egy régi történet visszhangja. Egy régi történeté, amely nem csak a néhány évtizeddel korábbi, regénybeli eset, hanem a mitikus is.

A sárkányfogaton elrepülő Médeia története abban az értelemben lezárul, hogy bosszúját beteljesítette. A regénybeli Médeia története a hazarepüléssel még nem ér véget. A megszabadulás a rá nehezedő lelki tehertől, a fölülelmedés az őt ért sérelmen megtörténik. A megbocsátás azonban nem. A megbocsátásig, az áruló testvér lelki visszafogadásáig, elfogadó természetének és ezzel énjének teljes visszanyeréséig csak 25 év múlva, egy másik moszkvai útján jut el, amikor Alexandra unokájának a temetésén összegyűlik a nagycsalád. „*Médeia [...] nem érte fel ésszel, miért történt meg, hogy a számára legkedvesebb embert nem látta egy negyedszázada, és ettől megrettent. Mintha sem ok, sem magyarázat nem lett volna rá.*”⁵³

Seneca drámájában hangzik el a híres mondat, amikor Medea varázspraktikájával már elpusztította Creót és Creusát, és éppen gyermekei meggyilkolására készül: *Medea nunc sum*:⁵⁴ Medea most vagyok. Médeia Mendesszel moszkvai útján éppen ez történik. Élet és halál szembesülésének örök emberi helyzete szorítja ki belőle a megbocsátani nem tudást, és hívja életre valódi lényét: életigenlő, az életet mindenek fölé helyező és minden tétével, nem utolsósorban a nagycsalád összetartásával azt szolgáló természetét.⁵⁵

Médeia moszkvai útja nemcsak ezt a folyamatot zárja le, hanem a végpontját képezi annak a keretnek, amelynek kezdőpontja egy évtizedekkel korábbi és ugyancsak Alexandrához vezető moszkvai utazása. Ez az út és az Alexandra újszülöttjével töltött egy hónap az anyaságról és az életről szól.⁵⁶ Médeia történetét a két moszkvai út képében a születés és az elmúlás, élet és halál fogja keretbe és emeli örökérvényűvé.

A görög tragédiákban az embert elsősorban nem a helyzete minősíti, hanem az, amit és ahogyan abban cselekszik. Hiába a kolchiszi Médeia mindent és mindenkit feláldozó szerelme, hiába a krími Médeia önfeláldozása, sorsuk az elárlásukban összetalálkozik. De nyomban el is ágazik, mert a szenvedélyt felváltja a bölcsesség, a szócsatákat a hallgatás, a bosszút a fölülelmedés, a pusztítást az életigenlés. Így bontakozik ki a mitikus és a demitizált Médeia között felépített és folyamatosan fenntartott diskurzus eredményeként egy másik női archetípus. Ezt pedig Ulickaja azzal teremti meg, hogy azt mutatja meg, amit a mítosz recepció-történetében még soha senki: Médeiának, a mindenkori Médeiáknak nem a sötét és pusztító hekatéi, hanem a ragyogó és éltető hélioszi arcát.

⁵³ ULICKAJA 2003, 291.

⁵⁴ SENECA 1977, 41. (910)

⁵⁵ Az Ulickaja nőalakjaira jellemző humánuról, részvétről és a saját értékrend szerinti életről mint kiútról ld. V. GILBERT 2003, 15.

⁵⁶ ULICKAJA 2003, 97: „Ez alatt az egy hónap alatt [...] Médeia teljességgel átélte saját be nem teljesült anyaságát. Néha úgy érezte, hogy melle megtelik tejjel.”

BIBLIOGRÁFIA

- ANOUILH 1977
ANOUILH, Jean: *Médeia*. Ford. SOMLYÓ György. In: Jean ANOUILH: *Drámák*. Budapest, Európa, 1977.
- APOLLODÓROSZ 1977
APOLLODÓROSZ: *Mitológia*. Ford. HORVÁTH Judit. Budapest, Európa, 1977.
- BALKÓ 2001
BALKÓ Ágnes: Az ikonarcú asszony regénye. *Nagyvilág* 2001/10, 1509.
- BLAIKLOCK 1955
BLAIKLOCK, Edward Musgrave: The nautical imagery of Euripides' Medea. *Classical Philology* 50, 1955, 233–237.
- BOEDEKER 1992
BOEDEKER, Deborah: Euripides' Medea and the Vanity of Logoi. *Classical Philology* 86, 1992, 95–112.
- BURNETT 1973
BURNETT, Ann Pippin: Medea and the Tragedy of Revenge. *Classical Philology* 68, 1973, 1–24.
- CAMPBELL 2008
CAMPBELL, Peter A: *Medea as Material: Heiner Müller, Myth and Text*. *Modern Drama* 51, 2008 Spring, 84–103 = http://muse.jhu.edu/journals/modern_drama/toc/mdr.51.1.html.
- CHAUCER 1926
CHAUCER, Geoffrey: *The Legend of Good Women*. In: *The Complete Works of Geoffrey Chaucer, Vol. 3*. (Ed.) Walter. W. SKEAT. Oxford, Clarendon Press, 1926.
- CORBINEAU – HOFFMANN 2008
CORBINEAU – HOFFMANN, Angelika: *Medeia*. In: *Der neue Pauly*, Supplemente Bd. 5, Stuttgart – Weimar, 2008, 418–428.
- DRÄGER 1999
DRÄGER, Paul: *Medeia*. In: *Der neue Pauly* 7, Stuttgart, 1999, 1091–1093.
- EURIPIDÉSZ 1984
EURIPIDÉSZ: *Médeia*. Ford. KERÉNYI Grácia. In: Euripidész összes drámái. Budapest, Európa, 1984.

GORETITY 2005

GORETITY József: *A szép hazugságok művészete. Ljudmila Ulickaja prózájáról.* In: GORETITY József: *Töredékesség és teljességigény. Huszadik századi orosz prózai művek értelmezése.* Budapest, Palatinus, 2005, 271–278.

HAJNAL 2005

HAJNAL Klára: *Médea hálójában.* In: *Embentan és irodalom. Elbeszélésbe oltott gének Ljudmila Ulickaja regényeiben.* Szerk. V. GILBERT Edit. Pécs, Művészetek Háza, 2005, 89–94.

HÉSZIODOSZ 1976

HÉSZIODOSZ: *Istenek születése.* Ford. TRENCSÉNYI-WALDAPFEL Imre. Budapest, Magyar Helikon, 1976.

JOSEPH–JOHNSON 2008

JOSEPH, Susan – JOHNSON, Marguerite: „An orchid in the Land of Technology”: Narrative and Representation in Lars von Trier's *Medea*. *Arethusa* 41, 2008, 113–132.

JUHÁSZ 2007

JUHÁSZ Dóra: Médea-textúra, avagy Médea-remix version 2. 0. *Critikai Lapok* 14, 2007/12 = <http://critikailapok.hu/index.php?id=647&cid=30828>

KARSAI 2003

KARSAI György: Hans Henny Jahn: *Medea*. Zsótér Sándor rendezése a Radnóti Színházban. *Ókor* 2, 2003/4, 67–70.

KNOX 1989

KNOX, Bernard McGregor Walker: *Euripides.* In: *The Cambridge History of Classical Literature 1/2: Greek Drama.* (Ed.) EASTERLING, Patricia Elisabeth—KENNEY, Edwin J. Cambridge, Cambridge University Press, 1989, 64–87.

MCCLURE 1999

MCCLURE, Laura: „The Worst Husband”: Discourses and Praise and Blame in Euripides' *Medea*. *Classical Philology* 94, 1999, 373–394.

MITRACHE 2002

MITRACHE, Liliana: Von Euripides zu Christa Wolf. Die Wiederbelebung des Mythos in *Medea* Stimmen. *Studia Neophilologica* 74, 2002, 207–214.

MOORMANN–UITTERHOEVE 1995

(Hrsg) MOORMANN, Eric M. – UITTERHOEVE, Wilfried: *Lexikon der antiken Gestalten.* Stuttgart, Kröner Verlag, 1995, 438–441.

OVIDIUS 1975

OVIDIUS, Publius Naso: *Átváltozások.* Ford. DEVECSERI Gábor. Budapest, Helikon, 1975, VII, 1 - 351 (181–193)

- OVIDIUS 1985
OVIDIUS, Publius Naso: *Medea Iasonnak*. In: OVIDIUS: *Hősnők levelei*. Ford. MURAKÖZY Gyula. Budapest, Helikon, 1985, 65–71.
- REGÉCZI 2005/2006
REGÉCZI Ildikó: *Utazás más dimenziókba. Venyegyikt Jerofejev, Tatyjana Tolsztaja és Ljudmila Ulickaja műveiről*. In: *A perifériáról a centrum 3*. Szerk. V. GILBERT Edit. Pécs, Pro Pannonia, 2005/2006, 242–248.
- REGÉCZI 2007
REGÉCZI Ildikó: *Megjegyzések Lj. Ulickaja nőalakjainak rajzához*. In: *Őrök női archetípusok*. Szerk. JAGUSZTIN László, FONALKA Mária. Debrecen, 2007, 214–232.
- SEELIGER 1993
SEELIGER, Konrad: *Medeia*. In: *Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie II. 2.* (Hrsg.) ROSCHER, Wilhelm Heinrich. Stuttgart, Olms Verlag, 1993 (Reprint), 2489–2515.
- SENECA 1977
SENECA, Lucius Annaeus: *Medea*. Ford. KÁRPÁTY Csilla. In: *Seneca tragédiái*. Budapest, Európa, 1977, 5–45.
- SIMON 2004
SIMON, Izabella: *Az írás női kromoszómái: Ulickaja esetei*. *Beszélő* 2004/10 = <http://beszelo.c3.hu/04/10/16simon.htm>;
- SZIGETHI 2005
SZIGETHI, András: *Cuprum vs. Aurum: fémesség és/vagy fényesség a Médea és gyermekei című Ulickaja - regényben*. In: *Embertan és irodalom. Elbeszélésbe oltott gének Ljudmila Ulickaja regényeiben*. Szerk. V. GILBERT Edit. Pécs, Művészetek Háza, 2005, 158–162.
- TSCHIEDEL 2004
TSCHIEDEL, Hans Jürgen: *Medea - Metamorphosen einer Zauberin*. In: *Europa interdisziplinär: Probleme und Perspektiven heutiger Europastudien*. (Hgg) GLASER, Brigitte – SCHNACKERTZ, Hermann Josef. Würzburg, 2005, 147–168. = TSCHIEDEL, Hans Jürgen: *Médea - egy varázslónő átváltozásai*. Ford. NAGYILLÉS János. *Fosszília* 5, 2004/4, 100–119. – a hivatkozások a magyar kiadásra vonatkoznak.
- ULICKAJA 2003
ULICKAJA, Ljudmila: *Médea és gyermekei*. Ford. V. GILBERT Edit és GORETITY József. Budapest, Magvető, 2003.
- V. GILBERT 2003
V. GILBERT, Edit: *A magától értetődő elbeszélés*. *Élet és Irodalom* 47, 2003. szeptember 19, 15.

V. GILBERT 2004

V. GILBERT, Edit: A kortárs orosz transzcendens regény megteremtője,
Ljudmila Ulickaja. *Kritika* 33, 2004. március, 15.

WOLF 1996

WOLF, Christa: *Medea: Stimmen*. München, Deutscher Taschenbuch –
Verlag, 1996.